

मिर्जापूर

म. ग्रं. सं. ठाणं

विषय

18/1/4

सं. नं.

339

श. दवदत्त नारायण टिळक

यांनीं निपाणी येथें ता. २८ व २९

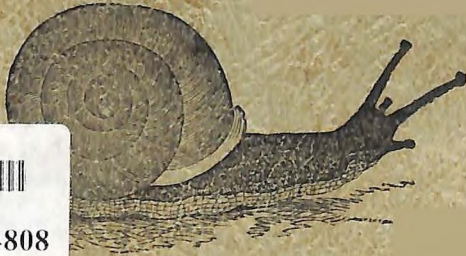
डिसेंबर १९३२ रोजीं भरलेल्या

तिसऱ्या गिऱ्हा साहित्य

संमेलनांत अध्यक्ष या

नात्यानें केलेलें

भाषण

REFBK-0004808

शान्तिमदन नाशिक

९ ज्यानेवारी १९३३

मूल्य

आपली कृपा

महाराष्ट्र ख्रिस्ती साहित्य संमेलन

REFBK-0004808

पथील तिसरें अधिवेशन

देवदत्त नारायण टिळक

यांचे भाषण

स्वागताध्यक्ष रे. डॉ. अपर्डीग्राफ व बंधुभगिनी.

रे. डॉ. निकल मॅकिनकल, रे. फादर विन्सलें, रा. मनोहर कृष्ण उजगरे ह्यांच्या सारख्या मान्य ख्रिस्ता साहित्य सेवकांनीं जें अध्यक्षस्थान स्वीकारलें होतें, तें आपण मला देऊन आपण माझा फार मोठा मान केला आहे. मी ह्या मानाला योग्य नाहीं ह्याची मला पूर्ण जाणीव असूनहि मी आपलें आमंत्रण स्वीकारलें, कारण लहान मूल स्वतःचा अंगठा चोखतां चोखतां मधेच तो आपल्या आईच्याहि तोंडापुढें धरतां. तिनेंहि तो चोखावा अशी त्याची इच्छा असते. तसेंच माझे वेडेवाकडे विचार आपल्याहिपुढें मांडण्याचा चालून आलेली ही संधी दवडूं नये असा एक स्वार्थी विचार माझ्या मनांत आला. आपण चोखलेला उष्टा आंगठा आईपुढें केल्यावर, आई त्याबद्दल अपमान मानून घेत नाहीं, उलट ती आपल्या बाळाचें कौतुकच करते. तसेंच आपणहि माझ्या धाष्ट्या-बद्दल न रागावतां माझे कौतुकच करणार आहां ह्याची मला आधींपासूनच खात्री असल्यानें—व आज माझे जें अपूर्व स्वागत तुम्हीं केलें त्यामुळे माझी खात्री द्विगुणित झाली असल्यानें—मी अध्यक्ष ह्या नात्यानें तुम्हापुढें उभा आहे.

काल येतांना गाडींत कोल्हापुरास जात असलेले कित्येक साहित्य सेवक भेटले. मी कोल्हापुरास न जातां एका लहानशा वाड्मयसभेचा अध्यक्ष म्हणून दुसरीकडे जात आहे हें ऐकून मला असा प्रश्न विचारण्यांत आला कीं,

तुम्ही हे असे जातवार संमेलन कां काढलें ? उद्यां दैवज्ञ ब्राह्मणांचे एक साहित्य संमेलन निघेल, शांडिल्य गोत्रधारी लाकांचे एक साहित्य संमेलन निघेल, साठे उपनांव धारण करणारांचेहि एक साहित्य संमेलन भरेल! मी मोठा मठ बुद्धीचा. त्या वेळेस मला चटकन संगतवार उत्तर देतां आलें नाहीं. पण अगोदर ज्यांचे उपकार मानण्याचें माझ्या मनात आहे, त्या डॉ. अर्जुन लक्ष्मण जाधव, रे. भास्कर कृष्ण उजगरे, रे. डॉ. अपडिग्राफ वगैरे सहृदय मित्रांच्या मूर्ती माझ्या डोळ्यापुढें—नव्हे हृदयापुढें उम्या राहून तें घट्ट धरून म्हणूं लागल्या, डोळे मीट, कांहीं उत्तर देऊं नको, नीट निपाणीला चल. आम्ही तेथें तुझे स्वागत करण्याची वाट पहात बसलों आहों. हृदय वोलूं लागलें म्हणजे तें ऐकण्याच्या निमित्तानें तरी डोक्यास खालीं मान घालावी लागतें. मला माझ्या प्रेमळ मित्रांचे त्यांच्या प्रेमळपणावद्दल निदान उपकार मानण्यास तरी निपाणीला येणें भाग होतें. मी आलों.

येथें आल्यावर निराळ्या साहित्य संमेलनाची आवश्यकता काय हा विचार डोक्यांत घोळूं लागला. आम्हा वकीलांची ही रीतच आहे कीं, सगळीं केस झाल्यानंतर मग argument किंवा 'तक्रार खायची.' खिस्ती साहित्य संमेलनें आज १९२७ सालापासून भरत आहेत. असें निराळे साहित्य संमेलन कां, असा त्यावेळीं कोणीं प्रश्नहि केला नव्हता—उलट नाशकास आमचें पहिलें संमेलन झाल्यानंतर थोडक्याच दिवसांत पुण्यास भरलेल्या महाराष्ट्रीय साहित्य संमेलनांत श्रीपाद कृष्णांनीं अध्यक्षीय भाषणांत आमचा गौरवच केला होता. हें निराळे संमेलन सुरू करण्याची आवश्यकता कां वाटली ह्याचें उत्तर आवश्यकता होती म्हणून ती वाटली असें एकच व सरळ आहे. आमच्या सुषुप्तसंवेदनेंत [Sub Conscious] त्याची कारण-मीमांसा झालेली असल्याशिवाय ती आवश्यकता वाटलीच नसती. आतां आपण सर्वजण तीं कारणें मनाच्या कपाटांतून थोडा वेळ बाहेर घेऊन येण्याचा प्रयत्न करूं.

दैवज्ञ ब्राम्हण, शाण्डिल्य गोवधारी, साठे उपनांव धारण करणारे वगैरे सर्वांचा ज्यांत समावेश होईल असा, मराठी आपली माय बोली म्हणून तिचा अभिमान धरणाऱांचा—एक गट घ्या व मराठी आपली माय बोली असे म्हणून दाखविण्यास ' फॅशनबल सोसायटीमध्ये ' लाजणाऱ्यांची ज्यांच्यांत संख्या अधिक, अशा लोकांचा एक गट घ्या. पहिला गट वाङ्मयाच्या दृष्टीने आपली सुधारणा सपाट्याने करण्याच्या हेतूने धूमधडाक्याने पळत आहे, तर दुसऱ्याच, डोळे तेवढे पडल्या पडल्या त्या पळणाऱ्या गटाकडे पाहून, आपणाहि पळावे असे मनांत आणीत आहेत. दुसऱ्या गटाचे डाकें, पहिल्या गटाबरोबर पळण्याची, किंबहुना त्याच्याहिपुढे निघून जाण्याची स्वप्ने पहात आहे, तर पहिला खरोखर पळतच आहे. हे चित्र डोळ्यांपुढे उभे करून विचार करा की, नुसतीं स्वप्ने पाहून स्वप्नांत धूमधडाक्याने पळणाराला, आधीच मैलभर पुढे गेलेल्याबरोबर एकदम पळण्यास सुरुवात करतां येईल का ? त्याला आधी जागे झाले पाहिजे, आळ्या पिळ्या दिल्या पाहिजेत, व मग त्याला पळण्यास उठून उभे राहिले पाहिजे. आमचे संमेलन त्या दुसऱ्या गटाला जागे करण्यासाठी आहे, उठून उभे करण्यासाठी आहे. आम्हीहि पूर्णपणे दैवज्ञ—शाण्डिल्य—साठे—संमेलनांत सामील होऊं, पण थोडा अवकाश आहे. रे. भा. कृ. उजगरे, रा. र. लु. जोशी वगैरे सारखी आमची कित्येक मंडळी त्या संमेलनांत पूर्णपणे सामील झाली आहे. दैवज्ञ-शाण्डिल्य-साठे ह्यांना आमच्यासारखी झोंप लागलेली नाहीं तेहि पळतच आहेत. तव्हां त्यांना निराळ्या संमेलनाची गरज नाही. पळतां पळतां एकामेकांच्या खांद्यावर हात ठेवून त्यांनीं पळायचे एवढेंच. पण आम्हाला त्यांच्या खांद्यावर हात ठेवायला जाण्यास एका मैलाच्या अंतरावरून, एका हाताच्या अंतरावर आधीं यावयाचें आहे.

निराळे संमेलन भरविण्याचें दुसरें कारण म्हणजे आमच्या आचार विचारांचा, धार्मिक विधींचा व धर्मशास्त्राचा अजून पूर्णपणे मराठी पेहराव बनावयाचा आहे. हा मराठी पेहराव बनेपर्यंत, व तो पूर्णपणे अंगावर लेईपर्यंत

तुमच्यात येऊन बसणे शिष्टसंमत होणार नाही. भरजरी कपडे लेवून नटून थटून जमलेल्या समाजांत उशीर झाला म्हणून वस्त्रपरिधानगृहांत आपली वस्त्रे अर्धवट टाकून जर कोणी येऊन बसला तर त्याला वेड्यांत काढतील. त्याची छी थू हाईल. आमची अजून ती तयारी व्हावयाची आहे. आमच्या बायबलची भाषा सुधारण्याचा प्रश्न ऊहागोहाला महाराष्ट्र साहित्य संमेलन कशाला घेईल ? आमची उपासनापद्धति कशी असावी हा विचार महाराष्ट्र साहित्य संमेलन का करील ? आमच्या संगीतांत हिंदी चाली असाव्या की इंग्रजी चाली असाव्या ह्याची पंचाईत महाराष्ट्र साहित्य संमेलनांतील पंच कशाला करतील ? ही सर्व सामग्री आमची आम्हालाच आधी नीटनेटकी करावी लागणार, मग आम्ही, तुम्ही न सांगतांच तुमच्या संमेल, तुमच्याशीं बरोबरीच्या नात्यानें येऊन बसू.

आणखी एक गोष्ट लक्ष्यांत घ्यावयाला पाहिजे. वाङ्मयाच्या दृष्टीने आमचा समाज बाल्यावस्थेत आहे. बालमनाची ज्यांना पारख आहे ते सांगतील की मुलांना मारहाण करून ज्या गोष्टी करून घेतां येणार नाहीत, त्या उत्तेजनाने करून घेतां येतात. बालकाच्या मनाची जी गोष्ट तीच बालकवृत्तीच्या समाजाच्या मनाची गोष्ट असते. महाराष्ट्र साहित्य संमेलनांत भाग घेणाऱ्या एकाएका विद्वद्रत्नाची आमच्यांतील मोठ्यांतल्या मोठ्या विद्वानांशी तुलना केली, तर ती वटवृक्षाची वटबीजांशी केलेल्या तुलनेसारखी होईल. इतके आमचे ग्रंथकार तुमच्या ग्रंथकारापुढे लहान आहेत. ते तुमच्यांत मिसळून तुमच्याकडून कौतुक करून घेण्याची अपेक्षा करू लागले, तर त्यांना शोधून काढायलाच तुम्हाला हातांत सूक्ष्मदर्शक यंत्रे घ्यावीं लागतील. बीजांत त्या वटवृक्षाइतके मोठे होण्याची योग्यता आहे, आतुरता आहे. परंतु त्या वाढीला अनुकूल परिस्थिती निर्माण करावी लागते किंवा यदच्छेनें ती निर्माण होते. आमचें संमेलन त्या वाढीला योग्य परिस्थिती निर्माण करण्यासाठींच आहे. आमच्या सर्व ग्रंथकारांना व लेखकांना उत्तेजन देणें आम्हालाच शक्य आहे. इतकें

कशाला, कांहीं कांहीं वेळेस झालेले दुर्लक्ष्य मुद्दाम सुद्धां केश्यासारखे दिसते. माझे म्हणणे चुकीचे असेल तर मला फार आनंद होईल. परंतु एक गोष्ट आपल्या परवानगाने मी येथे नमूद करतो. नारायण वामन टिळक हे सर्वमान्य कवि होऊन गेले. ते वारले तेव्हां एका अग्रगण्य वर्तमानपत्रांत त्यांच्याविषयी वर्तमानसारांत केवळ दोन ओळींचा उल्लेख आला होता. त्यांच्यानंतर थोडे दिवसांनी त्यांचे बंधु सखारामपंत वारले. सखारामपंत कांहीं प्रसिद्ध कवि नव्हते. पण ह्याच पत्राने त्यांच्यावर अर्धे कौलम खर्ची घातले व त्यांचा कवि म्हणून गौरव केला ! असेहि होण्याचा, शेंकडा एक का होईना, पण संभव असतो. व बाल्यावस्थेमध्ये हेच फार घातूक असते. फोफावल्या वृक्षाला वाऱ्या पावसांचे कांहीं भय नसले तरी कोंवळ्या अंकुरांना जळून जाण्यास नुसती उन्हाची एक तिरीप पुरते, वाहून जाण्यास पाण्याचा एखादा लहानसा ओघ पुरे होतो.

हे विवेचन पुरे करण्याआधीं आणखी एक गोष्ट सांगायची आहे. यंदाच्या आमच्या संमेलनाच्या तारखा व महाराष्ट्र साहित्य संमेलनाच्या तारखा एकच का ठेवल्या; राजकारणांत स्वतंत्र मतदारसंघ तुम्हाला पाहिजेत तसेच वाङ्मयांत कांहीं आहे कीं काय असाहि एक प्रश्न मला विचारण्यांत आला. ह्याचे उत्तर एवढेच कीं ह्या तारखा निरनिराळ्या रहाव्या म्हणून आम्ही आटोकाट प्रयत्न केला. साहित्य संमेलन व किलास्कर संमेलन हीं संभाळून आम्हाला आमच्या तारखा ठरवावयाच्या होत्या. शिवाय नाताळाच्या दिवशीं व नववर्षाच्या दिवशीं पाहुणे मंडळीला आपापल्या घरीं राहायला पाहिजे होते. ह्या सर्व गोष्टी ठरल्यावर महाराष्ट्र साहित्य संमेलन ता. ३१ ला ठरले व त्याला अनुसरून आम्ही आपले संमेलन ता. २८ व २९ ला ठेवले. पुन्हां किलास्कर संमेलन २९ ला ठरले व महाराष्ट्र संमेलन २७ व २८ ला ठरले हे कळतांच आम्ही आपले संमेलन एका दिवसांत आटोपून घेण्याचे ठरवून एका दिवसांत म्हणजे ता. २८ ला ते

आटोपून घेतले !+ ह्यापेक्षा अधिक कांहीं करणे म्हणजे आधीच लांबणीवर पडलेले आमचे हे संमेलन आणखी सहा महिन्यांवर पुढे ढकलणे झाले असते.

खिस्ती साहित्य संमेलनाच्या पहिल्या दोन अधिवेशनांच्या तारखांत बरेच साम्य असून, दुसऱ्या वेळच्या अध्यक्षांनी ते साम्य त्यावेळीं आपल्या भाषणांत दाखविले होते. तारखांखेरीज त्यावेळीं आणखी एक साम्य होते. ते म्हणजे गत व विद्यमान कवि लेखकांच्या कृतींचा व नांवांचा उल्लेख ह्या दोन्ही संमेलनांत यथास्थित झालेला आहे. इतका की आतां मला त्या दृष्टीने कांहीं सांगावयाचे जवळ जवळ उरलेच नाही. तेव्हां नेहमींच्या ठराविक पद्धतीला टाळा देऊन हैदराबादेत डॉ. श्रीधर व्यंकटेश केतकर यांनी

वाङ्मयाचा आढावा

घेण्याचे जसे नाकारले तसेच मीहि नाकारणार आहे. आढावा घेणे हे अकलेचे व अत्यंत मेहनतीचे काम असले तरी ते एक तऱ्हेचे यांत्रिक काम आहे व यांत्रिक काम करण्याचा बोजा अध्यक्षांवर नसावा असे जे डॉ. केतकर म्हणतात ते मला सर्वस्वी सयुक्तिक वाटते.

गेल्या वेळच्या खिस्ती साहित्य संमेलनांत एकंदर सत्तर कवींचा व लेखकांचा उल्लेख करून शेवटीं 'साहित्य सेवकांची वर जी नामावलि मी दिली आहे ती बरीच अपुरी असण्याचा संभव आहे; माझ्या माहितीप्रमाणे व स्मरणाने मी ती दिली आहे इतकेच' असे अध्यक्षांना म्हणावे लागले. हे झाले आपल्या संमेलनाच्या अध्यक्षांचे. बडोद्यास भरलेल्या दहाव्या महाराष्ट्र साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष रा. नरसिंह चिंतामण केळकर ह्यांनीहि गत लेखकांची अशीच एक भली मोठी यादी देऊन, त्या यादीच्या शेवटीं म्हटले की "माझ्या विस्मरणामुळे इतरहि कित्येक नांवे या वाङ्मय तर्पणांत समा-

न्ता. २८ ला संमेलन आटोपण्याचा मूळ वेत कांहीं विषय न संपल्याने बदलून २९ ला सकाळीं थोडावेळ ते चालू ठेवावे लागले.

विष्ट होण्यासारखी असून, गळली असतील; तर त्यावद्दल त्यांच्या मित्रमंडळीची खी क्षमा मागतो. ही क्षमा मागून झाल्यावर रा. केळकर विद्यमान वाङ्मय भक्तांची यादी देऊन पुन्हां म्हणतात “ वरील सिंहावलोकनांत नजर चुकीने अनेक ग्रंथ अगर ग्रंथकार उल्लेखावयाचे राहिले असतील. पण केवळ स्मरणाने हे विवेचन केले असल्याने असला प्रमाद होणे स्वाभाविक आहे. हे लक्षांत घेऊन कोणी स्वतःकरतां अगर दुसऱ्याकरतां रागावणार नाही अशी आशा आहे.

म्हणून आपल्या वाङ्मयभक्तांची किंवा त्यांनी लिहिलेल्या ग्रंथांची यादी प्रसिध्द करण्याचे काम आपल्या विद्वान चिटणीसांवर सोंपवून मी गेल्या दोन संमेलनांतील आणखी एका साम्याकडे वळतो. हे साम्य ख्रिस्ती लोकांच्या वाङ्मयाविषयक प्रगतीसंबंधी, पहिल्या दोन्ही अध्यक्ष्यांच्या ज्या अपेक्षा होत्या त्यांत दिसून येते.

पहिल्या संमेलनाच्या अध्यक्षांना “मराठी भाषेचा आस्थेवाईकषणाने व स्वाभिमानाच्या वृत्तीने अभ्यास करण्याची प्रवृत्ति हल्ली मराठी भाषा बोलणाऱ्या ख्रिस्ती लोकांमध्ये अधिकाधिक वाढत आहे” म्हणून आनंद वाटला. त्यांनी ह्या वाढत्या प्रवृत्तीचे कौतुक केले. “एखाद्या राष्ट्रांत स्वदेशप्रेमाची लाट उसळली म्हणजे तिजबरोबर घर्मजागृति व वाङ्मयात्मक पुनर्जन्म या गोष्टी हटकून आढळतात.....” या वर उल्लेखिलेल्या पुनरुज्जीवनाचा प्रवेश महाराष्ट्रीय ख्रिस्ती समाजांत व्हावा तितक्या प्रमाणांत झाला नसेलहि. तथापि तो अल्प प्रमाणांत कां होईना—झाला आहे यांत तिळमात्र शंका नाही.” दुसऱ्या संमेलनाचे अध्यक्ष म्हणतात “आपल्या ख्रिस्ती लोकांत स्वभाषेच्या बाबतींत आतांपर्यंत जरी विशेष जागृति दिसून आली नाही, तरी गेल्या कांहीं वर्षांपासून ती थोडी बहुत दिसू लागली आहे हे खरोखरच सुचिन्ह आहे.” दोन्हीहि अध्यक्षांना झाल्या ह्याच प्रगतिवद्दल आनंद वाटत आहे. दुसऱ्या संमेलनाचे अध्यक्ष हा आनंद व्यक्त

केल्यानंतर जी सूचना महाराष्ट्र खिस्ती लोकांस करतात तीहि केवळ अध्ययन करावें एवढाच करत. ते म्हणतात 'मित्रहो मराठी भाषच्या आस्थापूर्वक अध्ययनावर मी विशेष जोर देतो—कवितेचे मार्मिक अध्ययन केले पाहिजे. आपल्या महाराष्ट्र कवींच्या उत्ती अत्यंत बोधपर असल्यामुळे त्या आपण मुखोद्गत केल्यास उत्तम?'

पहिल्या दोन अध्यक्षांच्या अपेक्षांहून माझी अपेक्षा निराळी आहे. माझी भूक इतकी लहान नाही.

“खादाड असे माझी भूक
चतकोरानें मला न सूख
कूपांतिल मी नच मंडूक

मळ्यास माझ्या कुंपण पडणें अगदीं न मला साहे”

अध्ययन अध्ययन ह्या गोष्टी फार महत्वाच्या आहेत ह्याबद्दल वादच नाही. परंतु आपली तेवढीच धांव असतां उपयोगी नाही.

‘मराठी खिस्ती वाङ्मयाचा इतिहास’ ह्या पुस्तकासंबंधी रे. फादर विन्सलो ह्यांनीं म्हटले आहे कीं नाशकास प्रथम संमेलन भरले त्यावेळीं “कांहीं महाराष्ट्रीय खिस्ती मंडळी आपल्या देशाच्या सारस्वताचे गुणग्रहण करण्यास आपण स्वतः उत्तंजित व्हावें, इतरांस तें करावयास लावण्यासाठीं उत्तेजन द्यावें आणि त्यांच्या सध्यां बनत असलेल्या सारस्वत संग्रहांत आपणहि भर टाकावी या सदीच्छेनें प्रेरित होऊन जमली होती.” स्वतः आपल्या सारस्वतांत भर टाकण्यास १९२७च्या संमेलनांतहि उत्सुक असलेली मंडळी विन्सलो साहेबांना दिसली. आज त्या गोष्टीला पांच सहा वर्षे झाली आहेत. खिस्ती लोकांची प्रगती फार सपाट्यानें होत आहे व ह्या सहा वर्षांत वाङ्मय दृष्टीनेंहि कमालीची प्रगती झालेली आहे. काल आगगाडींत कोल्हापूरच्या संमेलनास चाललेल्या एका विद्वान गृहस्थांनीं मराठी बायबलचीं भाषा

आतां फार उत्तम झाली आहे असे, मीं न विचारतांच मला बोलून दाखविले. ते गृहस्थ बहुतकरून रावबहादूर आठवले ह्यांच्या नव्या करारासंबंधी बोलत असावे. परंतु तें तरी काय थोडें झालें ? ख्रिस्ती माणसास भक्षेसंबंधी टोले द्यावयाचा प्रसंग आला म्हणजे जें पवित्र शास्त्र (बायबल) त्यांच्या डोक्यांत घालण्यास उपयोगी पडें त्याचीच भाषेसंबंधी स्तुती ऐकून रे. विन्स्लो ह्यांनीं नाशकास १९२७ सालीं जें पाहिलें त्यांत कांहीं तरी तथ्य असलें पाहिजे व वाङ्मयाच्या दृष्टीनें नुसत्या पांच वर्षांत हा 'झोंपी गेलेला जागा झाला' असें म्हणण्यास हरकत नाही असें म्हणावें लागेल.

इतरांनीं आपणासाठीं वाङ्मय निर्माण करून, त्यांनीं भरून दिलेल्या ओंजळींनीं आपण तें प्यावे, हें मला कबूल नाही. आपल्यांत आपण इतकी धमक उत्पन्न केली पाहिजे, कीं आपली स्वतःची तृती होऊन शिवाय आपल्या ओंजळी दुसऱ्यासाठीं सदा भरलेल्या असल्या पाहिजे. आपल्याला जर कांहीं दिव्य संदेश आपल्या देशबांधवांना द्यावयाचे असतील तर ते आपणच दिले पाहिजे व तीच तयारी आपल्याला करायाला हवी.

पण ह्या 'बाटे' लोकांच्या ओंजळींतून पाणी पिण्यास कोण तयार होणार ? एक ध्यानांत ठेवलें पाहिजे कीं कोणीहि खरा खरा तान्हेला असला व तुम्ही त्याला पाणीच पाजणार असाल—दारू पाजणार नसला, विष पाजणार नसाल—तर तुमची जात पोत विसरून कोणीहि तुमच्या ओंजळींतील जीवनाचे घुटके घेऊन तृप्त होण्यास तयार होईल. हा मनुष्यस्वभाव आहे. ह्यांत पिणाराचे उपकार मानायाला नको, कीं आपण स्वतःबद्दल धन्यता मानायाला नको.

आपली मराठी भाषा

बिघडलेली आहे वगैरे सांगण्याचा व आपण तें ऐकण्याचा इतका परिपाठ ठेवला आहे, कीं ह्या बाबतींत आपण नेहमीं निष्क्रिय होऊन बसूं लागलों

आहो. जो उठतो तो आपल्या कार्नीकपाळीं ओरडत असतो, कीं तुमची मराठी भाषा बिघडलेली आहे. माझे बोधसुधा नांवाचे पुस्तक महाराष्ट्रांतील मुलांना फार आवडलें. इतके कीं एका वर्षांत त्याची २००० प्रतींची एक आवृत्ती खलास झाली. त्यावर उत्तमोत्तम अभिप्राय देऊन बहुतेक वर्तमानपत्रकर्त्यांनीं त्याचा गौरव केला. पण मी खिस्ती आहे व म्हणूनच माझ्या भाषेत कृत्रीमपणा—खिस्तीपणा—असलाच पाहिजे अशा पूर्वग्रहाने एका गृहस्थानीं मला सांगितलें कीं पुस्तक फार सुंदर आहे पण त्यांत खिस्ती भाषा आली आहे. कुठें आहे ती खिस्ती भाषा असे विचारतां ती काहीं त्यांना दाखवितां आली नाहीं. गृहस्थ विद्वान होते.

आपल्याकडे पाहण्याच्या तीन तऱ्हा आहेत. एक उपहासात्मक, दुसरी पूर्वग्रहमिश्रित व तिसरी पाठ थोपण्याच्या इच्छेची. पहिल्या तऱ्हेचे उदाहरण वरेरकरांच्या सन्याशाच्या संसारांत सांपडेल. त्या नाटकांत खिस्ती लोकांच्या भाषेची जी टवाळी केली आहे ती एखाद्या खललेवकालाहि करणे अवघड आहे. सत्य व असत्य ह्यांचें मिश्रण करून सत्याला असत्याची दासी बनविण्याची हातोटी ज्या लेखकाला साधली असेल त्याला मी खल—लेखक म्हणतो. सन्याशाच्या संसारांत जी भाषा खिस्ती लोकांच्या तोंडीं घातली आहे ती भाषा वरेरकरांच्या डोक्यांतली आहे, खिस्ती माणसाच्या तोंडची नाहीं. वायबलच्या जुन्या भाषांतरांतिल काहीं वाक्ये घेऊन व तीं आणखी वेडीवाकडीं करून त्या सामग्रीवर ह्या लेखकाने ही सारी स्वतःच्या डोक्यांतून काढलेली भाषा आहे. एक नवीन भाषा निर्माण करणारा म्हणून त्यांना कधीतरी एखादे पदक दिलें तर तें अनुचित होणार नाहीं.

पूर्वग्रहमिश्रित दृष्टीने पहाणाऱ्यांचीं उदाहरणे पदोपदीं आपल्याला आढळतात. वर मी एक उदाहरण दिलेंच आहे. गेल्या महिन्यां मुलांकरतां मी बुद्धाच्या कथा प्रसिद्ध केल्या आहेत. जातककथा हें त्या पुस्तकाचें नांव आहे. हें पुस्तक दुसऱ्या एका विद्वानाला मीं प्रेमार्ची

भेट म्हणून दिले. पुस्तकाच्या कव्हर वरती बुद्धाचे छायाचित्र आहे. विद्वानांनीं तें हातांत घेतांच ह्यांत बुद्धाची कुचेष्टा निंदा वगैरे असेल ना असा मला अगदीं सरळ व मनापासून प्रश्न केला! ह्याहि प्रकारच्या लोकांचें कांहीं मला वाटत नाहीं, कारण पूर्वप्रहामुळें ते पूर्वेकडे पहात असले तर त्यांचा कान पकडून त्यांचें तोंड पश्चिमेकडे वळावितां येतें. पण तिसऱ्या प्रकारच्या लोकांशीं वगण्याचें काम फार कठीण असतें. ते स्वतःला फार मोठे समजतात व आपल्याला बाळें समजतात. हे लोक बाळांनीं काढा केले आहे हें न पाहतां त्यांना उत्तेजन द्यावयाचें ह्या सदीच्छेनें, पण मनांत बाळांच्या भूखर्पणाला हसत 'शाबास' म्हणत असतात. ह्यांच्या तोंडांत देऊन ती शाबासकी बंद पाडायोचें मनांत आलें तरी तें कठीण असतें कारण त्यांच्या ताडमाड उंच मानेमुळे त्यांच्या गालाला आपला तळहात पोचत नाहीं.

ह्या तिन्ही प्रकारच्या लोकांमुळे—व ह्यांचाच भरणा फार असल्याने आपली भाषा अगदीं टाकाऊ आहे असा आपला खोटा समज झालेला आहे. आपल्यांत कांहीं शब्दांचा विशेष भरणा, कांहीं कांहीं शब्दांचे उच्चार चुकलेले व कांहीं पाश्चात्यवाक्प्रचार ह्यामुळे क्वचित् प्रसंगीं आपली भाषा वंगळी वाटते. परंतु अडाणी बहुजन हिंदु समाजाच्या भाषेच्या कितीतरी पटीनें आपली भाषा प्रौढ व चांगल्या दर्जाची आहे.

ख्रिस्ती लोकांच्या मराठी भाषेला वळण लागणारे ज्ञानोदय थेट १८४१ पासून आजपर्यंत अस्तित्वांत आहे. हें पत्र ख्रिस्ती लोकांत तेव्हांपासून वाचले जात आहे. ख्रिस्ती मुलांच्या भाषेची व मनाची योग्य वाढ व जोपासना व्हावी म्हणून १८७२ पासून बालबोधमेवा नांवाचे मासिक चालूं आहे. ह्या दोन्हींच्या जन्माच्या वेळचें एकहि पत्र किंवा मासिक आज अस्तित्वांत नाहीं. ह्या पत्राचे व मासिकाचे जुने अंक चाळून पाहिले तर दत्त, केशवसुत, अनंततनय, ह्या कवींनीं आपली पुष्कळशी कविता ह्यांतूनच प्रासिद्ध केलेली आहे असें दिसून

येईल. लहान मुलांवर व त्यांच्या बालमनाला झेपेल अशी कविता महाराष्ट्र वाङ्मयांत गेल्या दहावारा वर्षांत पुष्कळ निर्माण झाली आहे असे वाटते. पण बालबोधमेव्यांत सन १८८४ पासून अशा तऱ्हेच्या कविता प्रसिद्ध झालेल्या आहेत. परवां मला एका विद्वान साहित्य भक्ताने मुलांसाठीं त्यांनीं केलेली एक कविता म्हणून दाखविली. ही कविता—अर्थात् शब्दांची ठेवण निराळी असलेली—मी १८९५ च्या आधींच्या बालबोधमेव्यांत वाचलेली मला आठवली ! खिस्ती लोकांना अशा रीतीने भाषेचे ज्ञान अगदीं व्यवस्थितपणे मिळाले असल्याने बहुजन हिंदु समाजापेक्षां त्यांची भाषा चांगली असली तर त्यांत काहीं नवल नाही. आज साक्षरतेचे प्रमाण पार्शी लोकांच्या खालोखाल खिस्ती लोकांतच आहे. तसेच हिंदूच्या कोणत्याहि समाजापेक्षां खिस्ती समाजांत स्त्रिया अधिक शिकलेल्या आहेत. अशा समाजाची मराठी भाषा बहुजन हिंदु समाजाच्या भाषेपेक्षां अधिक चांगली असणारच.

आतां बायबलची विकृत मराठी भाषा व खिस्ती लोकांत असलेले कित्येक विचित्र उच्चार ह्याबद्दल जर कोणाला दोष द्यावयाचा झाला तर तो मी, पैसे घेऊन मिशनरींना साह्य करण्यास पुढे आलेल्या शास्त्रीपंडितांसच देईन बायबलचे पहिले व नंतरची भाषांतरे झालीं ती ह्या शास्त्रीपंडितांचे साह्य घेऊनच. तेव्हां 'हेगाडे' भाषांतर झाले असले तर त्याचा दोष ह्याच मंडळीकडे जातो. “ पण भाषांतरकरांस यांतील बहुत भाषा असाव्या तशा अवगत नसल्यामुळे तीं भाषांतरे अगदींच भिन्न झालेलीं आहेत. स्वतः भाषाज्ञान नसल्यामुळे भाषांतरकरांस सर्वस्वी विधर्मी पंडित व मुनशी यांजवर अवलंबून रहावे लागले असावे हे उघड आहे; म्हणून ते सांगतील तसे करण्यांत प० शा० भाषांतर विषडावे यांत नवल नाही. मराठी कामांत तर त्यांस पुरेंच अपयश आले. त्यांनीं त्या कामास लावलेला पंडित नागपुराकडील कोणी होता असे दिसते. नागपुराकडे मराठी भाषा

अशुद्ध बोलत, म्हणून तिकडची मराठी जाणणाऱ्या पंडितानें जें मराठी भाषांतर केलें तें अगदींच अशुद्ध होतें. हें भाषांतर महाराष्ट्राबाहेर कित्येक ठिकाणां कांहींसे उपयोगी पडलें खरें तरी महाराष्ट्रास त्याचा काडीमात्र उपयोग झाला नाहीं.” वरील उतारा ‘ बायबल सोसायटी काय आहे ’ ह्या पुस्तकांतून घेतला आहे.

पण खरोखरच बायबलचें भाषांतर वाटतें तितकें हेंगाडे झालें आहे का, हाहि एक विचारांत घेण्यासारखा प्रश्न आहे. बालमित्रांच्छच्यांनीं लिहिलेली पहिली आवृत्ती घेतली तर तिच्यातील मराठी आज आपल्याला हेंगाडेच वाटेल. ह्याचें कारण बालमित्र हेंगाड्या भाषेत लिहिलें होतें असा न घेतां आजची आपली मराठी भाषा पन्नास वर्षांपूर्वी जी मराठी भाषा होती तिच्याहून भिन्न बनली आहे हाच उघड आहे. तेच बायबलच्या भाषांतरासंबंधी म्हणतां येईल. मराठी भाषा वाढत आहे. बायबलचें भाषांतर परवापर्यंत जुनेच राहिलें. हा फरक ध्यानांत घेतला तर हें एक मोठें कोडें आपोआप सुटेल. तरी बायबलचें भाषांतर होतां होईल तितकें चांगलें करण्याचे आटोकाट प्रयत्न, अगदीं पहिल्यापासून आजपर्यंत चालूच आहेत. ह्या मुद्यावर इतकें विस्तारपूर्वक बोलण्याचें कारण वरेंकर मामांनीं एका नाटकांत खिस्ती लोकांची म्हणून योजिलेली भाषा व त्या नाटकानें खिस्ती लोकांची व मराठी बायबलची भाषा सुधरली असा त्यांनीं पसरविलेला गैर-समज. सन्याशाच्या संसारांतील दुसऱ्या आवृत्तीच्या प्रस्तावनेंत रा. वरेंकर म्हणतात. ‘ परंपरेच्या दुराग्रहाचा लोखंडी साखळदंड वितळण्याइतकी ह्या नाटकाच्या परिणामाची आंच लागून मराठी बायबलची भाषा सुधरली, ’ मला येथें हें स्पष्टपणें सांगावयाचें आहे कीं सन्याशाच्या संसाराच्या जन्मा-आधींपासून किंवाहुना वरेंकराच्याहि जन्माआधींपासून बायबलची भाषा बदलण्याचे श्रमपूर्वक प्रयत्न चालू आहेत. बायबल सोसायटी अजूनहि झालेल्या भाषांतरावर संतुष्ट नाहीं व मामा

म्हणतात त्याप्रमाणे अजूनहि मराठी भाषा सुधरली असें वायबल सोसायटीला वांटत नाहीं. अजूनहि ती सुधारण्याचे प्रयत्न चालले आहेत. १८०५ सालीं वायबलच्या एका भागाचे पहिले भाषांतर झाले. १८११ सालीं म्हणजे सवाशे वर्षांपूर्वी संपूर्ण बाबबल प्रसिद्ध झाले. तेव्हांपासून आतांपर्यंत लहान मोठ्या १५० आवृत्त्या प्रसिद्ध झाल्या असून १९३१ पर्यंत कर्मांतकमी अकरा वेळेस भाषांतर सुधारणेच्या दृष्टीने त्यांत कमी अधिक सुधारणा करण्यांत आलेल्या आहेत. भाषांतर करणारांना वांधून टाकणारे नियम असलेले २२ पानांचे पुस्तक आहे. ह्या शिवाय हे काम एका हातीं नसते. एक कमेटी असून ती प्रत्येक शब्दाचा कीस काढून नंतर पूर्ण विचारांनीं तो शब्द घेण्यांत येतो. ह्या कमीर्तीतील माणसें निरनिराळ्या व्यवसायांचीं असल्यामुळे त्यांच्या बैठकीहि रोजच्यारोज न होतां सोईसोईनें होतात. भाषांतरासंबंधीं वरकरांनीं व त्यांच्या चहात्यांनीं सन्याशाच्या संसाराला जी साबासकी दिली आहे ती किती वेडगळपणाची आहे हे खालील उतारे दाखवितील. १९०४ सालीं छापलेल्या एका पुस्तकांतून हे घेतले आहेत.

“ अनेक वेळां अनेक प्रकारे सुधारून निघालेली १८७२ सालची आवृत्ति बरीच वर्षे लोकमान्य राहिली होती पण अलीकडे (१९०४ !) शास्त्राची बारीक तपासणी (बहुतेक नवे भाषांतर) चालू झाली आहे. या तपासणींत शास्त्रातील जे भाग सुधारले जातात ते हळू हळू सर्वमान्य आवृत्तींत सामील केले जात आहेत.”

ह्याच्या आधींच्या भाषांतरासंबंधीं म्हटले आहे कीं “ या कमेटीची काम करण्याची ग्दत अशी दिसून येते कीं, ती शास्त्रातील ज्या पुस्तकांचे भाषांतर करणे असे, तीं एकेका सभासदास वांटून देई. ते सभासद आपले काम झाले म्हणजे ते दुसऱ्या सभासदांचे परीक्षणास पाठवून देत; त्यांनीं ते तपासून भाषांतरकर्त्यांकडे परत पाठविले म्हणजे ते आयल्या भाषांतरांत जी दुरुस्ती सुचविली असेल ती पाहून पुन्हां आपली पुस्तके तपासात, व मग तीं पुस्तके तयार होत.”

आणखी एक गोष्ट लक्ष्यांत घेतली पाहिजे, कीं हीं भाषांतरे इंग्रजी वायव्य बरून करायाचीं नसून ग्रीकवरून करायाचीं असत. म्हणजे ज्याला ग्रीक उत्तम येते असे पंडित व ज्यांना मराठी उत्तम येते असे पंडित एकत्र जमून हे भाषांतर करायाचें असतें.

तेव्हां प्रत्येक वाक्य, नव्हे प्रत्येक शब्द तोलून उपयोगांत आणण्यासाठीं मधून मधून एकत्र जमणाऱ्या लोकांना शेकडों पानांचें पुस्तक ग्रीकवरून मराठींत उतरण्यास केवढा अवधी लागत असेल हा विचार तुम्हीच करा. पुष्कळ वर्षांपूर्वीं सुरू झालेले भाषांतराचें हे काम वरेरकरांचें नाटक लिहिले गेले तेव्हां संपत आले होते. उत्तम मराठी भाषांतराची फांदी अगदीं मोडण्याऱ्या वेतांत आली असतां हा कावळा तिच्यावर जाऊन बसला एवढेंच.

आतां आमच्या लोकांत कांहीं शब्दांचे उच्चार असे चमत्कारिक का व त्याहि दोषाचें खापर शास्त्रीपंडितांकडे कसे पोचते करणें भाग आहे हें पाहूं. मी उदाहरणार्थ फक्त तनिच शब्द घेतों. लेंकरें, क्रोकरें, सांपडला. ह्या शब्दांचा उच्चार लेङ्करें, क्रोङ्करें, साम्पडला असे करण्याचा पुष्कळ वर्षे प्रघात होता. अलीकडे गेल्या सहास्रत वर्षांत असल्या शब्दावरील अनुस्वार अजिबात काढून टाकण्यांत आले आहेत व हे शब्दोच्चार चुकीचे आहेत असें लोकांना समजून सांगण्यांत येत आहे. हीं अनुनासिके आहेत व बोलतांना त्यांचा उच्चार करण्यांत येतो हे उघड आहे. आतां ज्याला लिहितां वाचतां मुळींच येत नाही त्याच्या हातून ही चूक मुळींच व्हायाची नाही हेहि ओघानें आलेंच. म्हणजे ह्या चुका ज्याला लिहितां वाचतां येते त्याच्याच हातून घडतात. खिस्ती लोकांच्या नॉर्मल स्कुलांत मराठी शिकविण्यास मुद्दाम हिंदु पंडीत ठेवले होते. ह्या पंडितांनीं आमच्यावर हे अनुस्वाराचे उपकार करून ठेवले. मुलांनीं अनुनासिकांच्या चुका शुद्धलेखनांत करूं नयेत म्हणून अनुनासिकांचा उच्चार करण्यास ह्या पंडितांनीं

त्यांना भाषा पाडले. हींच मुले पुढे शिकून व ह्या अनुस्वारांच्या चुकांत तरबेज होऊन इतर मिशन शाळांत शिक्षक झाले व त्यांनी आपल्या गुरुजींच्या उपकाराच्या श्रृंखला समाजाच्या पायांत नेहमींच्याच अडकावून टाकल्या.

असो, खिस्ती मराठी भाषा भासते तितकी विघडलेली नाही व विघडलेली भासते ती केवळ ह्या शास्त्रीपंडितांच्या उपकारामुळे एवढेच मला सांगावयाचे आहे.

आतां आम्हाला दुसऱ्याच्या ओंजळीने पाणी प्यावयाचे नाही. स्वतःच्याच ओंजळीने तें प्यावयाचे व जमल्यास दुसऱ्यांनाहि पांजायाचे असे ठरल्यावर पहिली जी गोष्ट आपण आपल्या मनाला सांगितली पाहिजे—व अगदीं ठासून सांगितली पाहिजे ती ही कीं वर दिलेल्या तीन कारणांनीं आमची भाषा विघडली असल्याचे आम्हाला जें भासविण्यांत येते तें खरें नाही. साधारण बहुजन समाजाची जी मराठी भाषा आहे तिच्यापेक्षां पुष्कळपटींनीं आमची भाषा चांगली आहे. ब्राह्मण वर्गाची भाषा, किंवा पंडितांची भाषा आमच्या भाषेपेक्षां किंचित् उच्चदर्जाची असेल, पण नुसता ब्राह्मणवर्ग म्हणजे सर्व मराठी बोलणारे नव्हेत. ब्राह्मण, प्रभु वगैरे काहीं अल्पसंख्याक जाती सोडल्यावर बाकी जो मराठी बोलणारांचा प्रचंड समाज राहतो त्याच्या भाषेशीं आमच्या खिस्ती लोकांच्या भाषेची तुलना करून पाहतां आमची भाषा किती उच्च दर्जाची आहे हे दिसून येईल. खिस्ती माणसाची भाषा वाईट ही उगीच धूळ फेकण्यांत आली आहे हे वरील विवेचनावरून स्पष्ट दिसून येईल. आमची भाषा वाईट तर नाहीच नाही. आमची भाषा चांगली आहे व ती अधीक चांगली करून आम्ही दौड मारणार व महाराष्ट्र साहित्यांत थोड्याच वर्षांत हक्काचे स्थान पटकावणार अशी आमची उमेद आहे.

वर केलेल्या विवेचनावरून हेहि स्पष्ट झालेच आहे कीं बहुजन समाजापेक्षां जरी आमची भाषा उत्तम असली तरी महाराष्ट्र साहित्यांत

जागा मिळेल अशी ती आज नाही. ती जागा मिळविण्यास भाषेविषयी जी अनास्था दिसते ती तर नाहीशी झालीच पाहिजे. द्वितीय खिस्ती साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षानीं मांगितल्याप्रमाणे ' मराठी भाषेच्या आस्थापूर्वक अध्ययनावर विशेष जोर दिला पाहिजे. ' व रे. भा. कृ. उजगरे व त्यांचे वंधु रा. म. कृ. उजगरे ह्यांच्या अशा तऱ्हेच्या श्रमपूर्वक लिखाणाबद्दल येथे मी गौरवपूर्वक उल्लेख करण्याची परवानगी घेतों.

पण ह्या प्रकारचे लिखाण पुरे नाही. ह्याने आपल्याला व्हायला पाहिजेत तीं कार्ये होत नाहीत. स्फुर्लींगाने लिहिलेल्या लिखाणांत व मेहनतीने लिहिलेल्या लिखाणांत हें अंतर अस्ते. रे. विश्वासराव सात्राळकर किंवा रा. शाहू दगडोबा उजगरे हे तशा स्फुर्लींगाने प्रवृत्त होऊन लिहिणारे लेखक आहेत. महाराष्ट्र सारस्वतांत स्फुर्लींगाने लेखन करणारे आगरकर व केशवसुत, किंवा राजकीय बाबतींत बाळ गंगाधर टिळक हीं उत्तम उदाहरणे आहेत.

एकदां आपल्याला लिहितां येतें असा आत्मविश्वास उत्पन्न झाला म्हणजे लेखनकलेला सुरुवात झाली असें म्हणण्यास हरकत नाही. इमर्सनने ह्या बाबतींत काय म्हटले आहे तें किलोस्कर मासिकांत वाचण्यास मिळालें.

‘ एका आत्मविश्वासामध्ये सर्व धोर गुणांचा अंतर्भाव होतो. आत्मविश्वासा पाठोपाठ मोठेमोठे गुण आपोआप येतात. तुमच्या मनांत सहज-स्फूर्तीनें जे विचार येतात ते खरे व जगास आवश्यक आहेत असा विश्वास धरा हें इमर्सनचे सांगणे आहे !

‘ आपले विचारांची वास्तवीक किंमत माहीत असणे यालाच मोठेपणा म्हणतात. आत्मविश्वासाचे अभावीं आपण पुष्कळ वेळां आपले मनांत आलेला एखादा सुंदर विचार तो वेडेपणाचा असेल अशा भीतीनें टाकून देतो. पण काहीं दिवसांनीं तोच विचार दुसऱ्या कोणत्या तरी प्रसिद्ध ग्रंथकाराच्या नव्या पुस्तकांत आलेला पाहून आपणांस किती

लाज वाटते ! आपणास सुचलेला विचार आपण न अव्हेरतां आपलेजवळ ठेवला असता व त्याचा योग्य रीतीने पुरस्कार केला असता तर किती सुंदर गोष्ट झाली असती ! दुसऱ्या लोकांच्या घरी वाढणारे, पण आपण टाकून दिलेले मूल पाहून एक प्रकारचे वैषम्य ज्याप्रमाणे वाटते त्याप्रमाणे आपले विचार दुसऱ्याचे मार्फत प्रकट झालेले पाहून वैषम्य वाटते !

‘ म्हणून स्वतःचे विचारांचा अव्हेर करू नका. माझे विचार चुकीचे तर नसतील ना अशी व्यर्थ शंका घेऊ नका. तुम्ही एकाग्र चित्ताने परिश्रमपूर्वक स्वानुभवाने जे विचार मनांत आणाल त्यांच्या खरेपणाविषयी अभिमान बाळगा. या विचारांसाठी वाटेल तो स्वार्थत्याग सोसण्याची तयारी ठेवा. तुमचे विचार कदाचित जगाला पटले नाहीत तरी तुम्ही त्यांचा त्याग करू नका. असा एक काळ येईल की सर्व जग आपले विचारांचा स्वीकार करील. पण तसे होईपर्यंत तुम्हाला ज्या यातना, जो छळ सोसावा लागेल त्या यातना व तो छळ आनंदाने सोसा. सत्याचेसाठी कितीहि दुःख भोगण्याचा प्रसंग आला तरी सत्याची कास घट्ट धरा,

ज्या ग्रंथकारांच्या लेखणीने विचारक्रान्ती होईल, निदान विचारांना वळण लागेल असे ग्रंथकार आपणांस पाहिजे आहेत. आमचे लेखक दुसऱ्यांचे पडसाद उमटविणार नुसते कानेकोपरे किंवा नुसतीं खबदाडे असतां उपयोगी नाही. ते दुसऱ्यांनी काढलेल्या सुरावर नाचणारेहि नकोत. परप्रत्ययी चंद्र थकल्या भागल्या जीवाला कितीहि आल्हादकारक वाटला तरी ज्याला एखादे कार्य करायाचे असेल त्याला त्याचा उपयोग नाही. चंद्रापेक्षां सूर्य तापदायी वाटला तरी ते सामर्थ्यवान असतो.

मी म्हणतो असे लेखक अजून आमच्यांत निर्माण व्हावयाचे आहेत. ह्या लेखकांच्या आगमनोत्सवासाठीं झाडझूड करणारे आपण केवळ दास आहो. Bee कवीने कवींबद्दल म्हटल्याप्रमाणे

भारतवर्ष नभोमुकुरावर साऱ्या पूर्वेभर

चिन्हें दिसतीं महाकवींच्या आगमनोत्सवपर

अशी आजची आपली परिस्थिती आहे. आपली आजची चळवळ आपली हीं तीन संमेलनें, वाङ्मय विषयक आपला वाढता उत्साह ह्या साऱ्या गोष्टी आपला आशादीप तेवत ठेवीत आहेत. ज्यांच्याकडे पाहून हिंदुस्थानानें वा म्हणावे असे ग्रंथकार आपल्यांत निर्माण होणार अशी शुभवार्ता ह्या गोष्टी सांगत आहेत.

नारायण वामन टिळकांच्या मृत्युनंतरच्या एका तपाच्या काळांत स्वतंत्र वृत्तीनें व कोणास न भीतां जर कोणी काहीं लिहिलें असेल तर माझ्या मते ते फक्त तिगजणांनीं. ठराविक चाकोरीच्या बाहेरून प्रवास करण्याचे धैर्य ह्यांच्या अंगी आहे. त्यांच्या मतांमुळे हे कोणाला वंदनीय वाटले नाहींत तरी त्यांच्या अंगच्या धैर्यामुळे त्यांच्यापुढें कोणीहि मान तुकवील. हे तिघे गृहस्थ म्हणजे रेवरेड दिनकर शंकर सावरकर रावबहादूर बापू नारायण आठवले व राजश्री शाहू दगडोबा उजगरे हे होत. प्रत्येकाला आपल्या लिखाणाबद्दल समाजानें द्यावयाचा तितका त्रास देऊन घेतला. परंतु शेवटपर्यंत ह्या तिघांपैकीं एकानेहि आपलें धैर्य सोडलें नाहीं.

रे. दिनकर शंकर सावरकर ह्यांच्या धैर्याची गोष्ट सर्वश्रुतच आहे. त्यांना अमूक एक गोष्ट सत्य म्हणून पटल्यावर त्यांच्यावर खिस्ती ईश्वरविज्ञान्यांचा केवढाहि मोठा गहजव झाला तरी त्यांनीं आपली भूमिका सोडली नाहीं. त्यांची मते मलाहि पसंत नाहींत. परंतु त्यांच्या धैर्याबद्दल व स्वमतप्रोमाबद्दल मला त्यांचेसंबंधीं फारच आदर वाटतो

दुसरे गृहस्थ रा. शाहू दगडोवा उजगरे. ह्यांची ही एकच कविता पहा.

होता खात पोटभर । याचा पूर्वज महार
आला मिशनरी कोणी । लोळवीत ख्रिस्तवाणी
माथा त्याचा थापटीला । ख्रिस्ती करून टाकीला
म्हणे सारा ख्रिस्ती लोक । आत्मा तरला हा एक
पण जगा ठावा काय । याला पगार जो होय
करी इकडे गांवकी ! खाई पडींही सडकीं
असा ख्रिस्ती धर्म झाला । गांवोगांव बोकाळला
दास म्हणे क्रियानष्ट । असे जाळितात पांढ

शाहूरावांच्यावर हा अभंग प्रसिद्ध झाल्यावर काय व कवटा गहजब झाला असेल ह्याची ज्याची त्यानेच कल्पना करावी.

तिसरे गृहस्थ रावबहादूर बापूराव आठवले. रा. आठवल्यांनीं नव्या कराराचें सुबोध भाषांतर केल्यावर त्यांच्याविरुद्ध जें एक मोठें वादळ उठलें त्याचा इतिहास इतका ताजा आहे, कीं त्याची येथे शाब्दिक पुनरावृत्ति करण्याची गरज नाही. परंतु रावबहादूर आठवल्यांनीं आपलें धैर्यहि सोडलें नाहीं व कार्यहि सोडलें नाहीं. आपल्या पटलेल्या सत्याबद्दल ह्या व्यक्तींच्या अंगीं जी तळमळ दिसून येते व तें सत्य जगापुढें मांडण्यांत त्यांनीं जें धैर्य दाखविलें त्याबद्दल त्यांची तारीफच केली पाहिजे.

वर निर्देश केलेल्या व्यक्तींबद्दल मी तारीफ केली तशी आपल्यांत असलेल्या आणखीहि कांहीं धोट माणसांची कां केली नाहीं असा प्रश्न टाकण्यांत येईल. त्याला माझे उत्तर असे आहे कीं त्यांच्या अंगीं धैर्य असलें तरी तें दूषित धैर्य आहे. तें धैर्य त्यांच्या मनाला पटलेल्या सत्यामुळे उत्पन्न झालेल्या तळमळीचें आविष्करण नसल्याने त्या धैर्याला त्याच्या उत्पत्तीला कारणीभूत झालेल्या भावनांप्रमाणें, राग, असूया, हेवा

वगैरे नांवे देतां येतील. नाशिकच्या नांना फरारीच्या अंगी अलोट धैर्य होते, परंतु त्यांचे कधी कोणी कौतुक करते का ? ह्याचे कारण नांनाचे कार्य पवित्र नव्हते. दुसऱ्याला हाणून पाडण्यासाठी, किंवा दुसऱ्याचा उत्कर्ष सहन न होऊन, किंवा तिसऱ्यावर आपला बोज बसविण्यासाठी ज्या धैर्याचे प्रदर्शन होते त्याची तारीफ कोणी करणार नाही.

पंधराव्या महाराष्ट्र-साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष रा. वामन मल्हार जोशी ह्यांनी आपल्या भाषणांत म्हटले आहे ' आपणांस जें सत्य प्रतीत झाले असेल किंवा प्रमाणभूत वाटत असेल त्या सत्याची प्रल्हादाप्रमाणे आपण भक्ति केली पाहिजे.'

पूर्ण सत्य काय आहे ह्याबद्दल नेहमी मतभेद होणार. एकाला जें सत्य वाटेल तें दुसऱ्याला पटणार नाही. पहिल्याचे म्हणणे चुकीचे व घातक आहे असे दुसऱ्याला मनापासून वाटेल. परंतु पहिल्याने आपल्या मनाची पूर्ण खात्री करून घेतली व त्याची सदसद्विवेकबुद्धी त्याला ग्वाही देऊ लागली की तुला जें सांपडले आहे तेंच सत्य आहे तर त्याला तें आपल्यापुरतें तरी सत्य समजण्यास हरकत नाही.

त्या शोधकापेक्षा अधिक दूर दृष्टीच्या व खोल विचाराच्या माणसाला तें सत्य वाटणार नाही; किंवा चहूंबाजूंनी विचार करणाऱ्या व्यवहारज्ञान्याला तें पटणार नाही; किंवा नुसत्या डोळ्याने किंवा नुसत्या हृदयाने त्याच्याकडे पाहणाराला तें रुचणार नाही. तरी ज्याला तें पटले त्याच्या दृष्टीने तें सत्यच राहणार. त्याने आधी आपल्या बुद्धीने तें ठरविलेले असणार, हृदयाने शोधले असणार व शेवटी सदसद्विवेकबुद्धीच्या तागडीने तें मोजले असणार.

अशा रीतीने जन्म पावलेल्या सत्यावर त्याच्या जन्मदात्याचे एखाद्या आईप्रमाणे प्रेम असणार हें सहाजिकच आहे. ह्यालाच आपण सत्याची तळमळ म्हणू. असे हें सत्य मनाला पटले नाही तरी निदान तें मनापासून ऐकण्याची कोणाचीहि तयारी असणार.

आपल्या लोकांत सत्यशोधक व सत्यवक्ते पुष्कळ आहेत परंतु त्यांचे बोलणे ऐकणारांना पटत नाही. कारण ते ज्याला सत्य म्हणून संबोधितात ते त्यांच्याच मनाला पटलेले नसते. त्यांची तळमळ असते ती त्यांच्या सत्यासाठी नसते. ती कोणाच्या तरी उसनवारीबद्दल असते. आपल्या स्वतःच्या मुलासंबंधी जी तळमळ वाटते ती दुसऱ्याच्या मुलाबद्दल वाटत नाही. तसेच ह्यांचे होते.

विचार दुसऱ्यांचे जरी घ्यावयाचे झाले तरी आधी ते पूर्णपणे आपल्याला पचवावे लागतात. ते आधी पूर्णपणे आपले बनविले पाहिजेत. तसे न करतां ते आहेत तसेच दुसऱ्यापुढे मांडण्याची जी धाई करण्यांत येते तिच्यामुळेच त्या वाङ्मयाचा दुसऱ्याच्या मनावर परिणाम होऊं शकत नाही. डिसेंबर महिन्याच्या एका ख्रिस्ती मासिकाचा अंक माझ्यापुढे आहे. ह्यांत येथून तेथून सर्व भाषांतरे आहेत अर्थात् मूळ लेखकाला आपल्या लिखाणाबद्दल वाटलेली तळमळ जेवढी ह्या भाषांतराच्या चरकांतून उरूं शकली तेवढीच वाचकांच्या पदरी पडणार. भाषांतर अगदीच त्याज्य किंवा भाषांतर करणे म्हणजे मराठी भाषेचा गुन्हा करणे असे मी म्हणत नाही. भाषांतरासंबंधी रा. न. चिं केळकर म्हणतात “व्यक्तिविषयक कीर्तीच्या किंवा अभिमानाच्या दृष्टीने भाषांतराचा उपयोग पुष्कळच आहे. जगांत सोळा आणि स्वयंस्फूर्त असे वाङ्मय फारसे मिळणार नाही. आज इंग्रजी वाङ्मय खूप श्रीमान् व समृद्ध असे दिसते पण त्यांतल पुष्कळसा भाग भाषांतराने व्यापिलेला आहे. विशेषतः Classics किंवा मूर्धाभिषिक्त असे जे ग्रंथ कोणत्याहि भाषेत असतील ते सर्व जगाची जिंदगीच होत; व ज्यांची अब्बल दर्जाची प्रतिभा सांडून वाहावत नाही, त्यांनी उत्कृष्ट ग्रीक, रोमन, जर्मन, फ्रेंच इंग्लिश ग्रंथांची भाषांतरे केल्यास मराठी भाषेवर तो उपकारच होईल. शिवाय भाषांतर करण्याचेहि इतके चांगले प्रकार आढळतात की,

स्वतंत्र पण वाईट विचारांपेक्षां भाषांतरित पण सुंदर विचारांचा ग्रंथ सामुदायिक दृष्टीने अधिक चांगला.” परंतु रा. श्रीपाद कृष्ण कोल्हटकरांचे ह्याच विषयावर असे म्हणणे आहे कीं “परकिय भाषांतील उत्तमांतम ग्रंथांची मराठींत भाषांतरें होणें जरूर आहे, त्याबद्दल वाद नाही. पण अशा एका ग्रंथामागे पांच तरी वन्यापैकीं स्वतंत्र ग्रंथ तयार झाले पाहिजेत.”

आपल्याकडे नुसत्या ग्रंथगोष्टीच नव्हे तर सर्व विचार आचारहि आधाशासारखे मिळले व अपचन झालेले दिसून येतात. अग्निमांद्र झालेल्या ज्या प्रमाणे उपाशी ठेवणे बरे त्याचप्रमाणे खिस्ती लोकांना झालेल्या ह्या भाषाविषयक अग्निमांद्रावर पूर्ण लंघनाचाच तोडगा सुचविला पाहिजे. खिस्ती लेखकाने उद्यां उगवणाऱ्या नववर्षाला हा निश्चय करावा कीं मी निदान एक वर्षपर्यंत तरी भाषांतर करणार नाही. मला येईल तसें मी स्वतःचें लिहीन. आपल्या सत्याविषयी खात्री, ती सांगण्याची तळमळ, व त्या तळमळीनें उत्पन्न होणारी वीरवृत्ति हीं असलीं म्हणजे

रांगड्या भाषेत

जरी एखादे तत्व प्रतिपादिलें तरी तें ऐकणाऱ्या मनाचा ताबा घेतल्याखेरीज राहात नाही. ध्वनीचें कार्य कानांपर्यंत असतें. फार झाले तर एखाद्या विषयासंबंधी तो मनाची पूर्व तयारी करील. परंतु मनामनाची भाषा कळकळ हीच असतें. उपमा अलंकारांनीं नटलेली भाषा हृदयाला किंचित् थोड्याशा गुदगुल्या करून जातील. मला एकदां फार थोडाशा दिवसांच्या अंतराने कविसम्राट् टागोर व दरिद्री-नारायण गांधी ह्यांचीं भाषणे ऐकण्यास मिळालीं. त्या गोष्टीला आतां हा वर्षे होऊन गेलीं. कविसम्राटांचा मंजुळ ध्वनि व तोहि उपमा अंकाराच्या वस्त्राभरणाने नटलेला जसा नाचत नाचत आला तसाच

नाचत नाचत निघून गेला. परंतु गांधींच्या भाषणाने केलेला परिणाम कायम राहिला. कारण एकाचे वाग्वाण डोक्यावरून सुरकन् निघून गेले. दुसऱ्याने नेम डोक्याखाली धरला असल्याने ते येथे हृदयांत कायमच रुतून बसले.

‘ आई दूध दे ग, भूक लागली आहे ’ असे म्हणण्याऐवजी ‘ प्रियतम माते, माझी क्षुधा प्रदित झाली आहे थोडे दुग्धपान करू देशील काय ’ असे म्हटले तर दुधाची धार तोंडांत पडण्याऐवजी खरोखरीचीच तोंडांत मिळायची. आपल्यांत अशी एक वाईट खोड आहे की भाषा करतां येईल तितकी अवघड करायची, अवघड शब्द वापरायाचे, उदाहरणें इंग्लंड अमेरिकेंतील द्यावयाचीं, उपमा परकीय शोधायाच्या; ‘ बर्फापेशां पांढरें ’ ही एकच उपमा घेऊं. बर्फापेशां पांढरें म्हणणाराने उभ्या जन्मांत कधी बर्फ (Snow) पाहिलेले नसते. परंतु चुकून कधी कापसापेशां किंवा दुधासारखें—पांढरें असा शब्दप्रयोग तोंडांतून पडायचा नाही.

परकीपणा पूर्णपणें झुगारून दिल्यावर आपण आपल्या मनाला पटलेले सत्य मनापासून सांगू लागलों तर ते ऐकणारे शकड्यांनीं मिळतात. तात्याबा नालेगांवकर हे एक मांग जातींतून खिस्ती झालेले गृहस्थ होते. त्यांनीं खिस्ती झाल्यानंतर आपला मांगवाडा सोडल, नव्हता. त्यांच्या भाषेवरहि—शिक्षण नसल्याने—शिक्षणाचा पगडा बसलेला नव्हता. अगदीं रांगड्या भाषेत त्यांनीं पद्ये रचिलीं. पण तीं रांगड्या भाषेतील पद्येहि मनाला भिडणारीं असत. ‘ लटकाच वाट खोटा, ’ ‘ काल झाले तें आजहि व्हावे अशी इच्छा तुम्हि धराल का? ’ वगैरे पद्यांचीं कडवीं माझ्या डोक्यांत अजून गुणगुणतात. तात्याबांचे हे एक पद पहा:—

बहु सुंदर तव हात । आइ माझे । बहु सुंदर तव हात ॥

तयांसारखें मम उपयोगीं काहिं न गे जगतांत ॥

होतों मि बाळंत्यांत । आइ माझे । होतों मि बाळंत्यांत
 किती गे जपुनी मज कवटाळिशि । प्रेम तुझे अतोनात ॥
 बहु सुंदर तव पाय । आइ माझे । बहु सुंदर तव पाय
 मजमागें दूडदूड धावले न घडो मजशि अपाय ॥
 बहु सुंदर तव मूख । आइ माझे । बहु सुंदर तव मूख
 आनंदी तें पाहून लाधे मजला सारें सूख ॥
 बहु सुंदर तव कान । आइ माझे । बहु सुंदर तव कान ॥
 बोल बोबडे ऐकुन माझे विसरति अवघे भान ॥
 बहु सुंदर तव नेत्र । आइ माझे । बहु सुंदर तव नेत्र
 मजसाठीं ते किति गे शिणले आजवरी अहोरात्र ॥
 किती सुंदर तव रूप । आइ माझे । किती सुंदर तव रूप
 पवित्र जितके भाव मनाचे देइ तयांस हरूप ॥
 वर्णाया तूं पात्र । आइ माझे । वर्णाया तूं पात्र
 तव उदरीं मज ज्यानें धाडिलें धन्य तयाचें सूत्र ॥

ह्या अशिक्षित मांग जातीतून खिस्ती झालेल्या गृहस्थानें जें कवित्व
 दाखविलें आहे तें, आपलें ध्येय अमुक एका भाषेतच पुढे मांडायाचें
 म्हणून अडून न बसल्यामुळें.

रा. नरसिंह चिंतामण केळकर ह्यांनीं वाङ्मयाचा हेतू
 काय असावा ह्याविषयीं दहाव्या साहित्य संमेलनप्रसंगीं विवेचन केले
 आहे. त्यांत ते म्हणतात 'वाङ्मयालाहि सत्याची चाड आहे; पण
 कलाविलासाच्या द्वारानें जें सत्य प्रतीत होण्यास कबूल होईल त्या
 सत्याचीच. अडेल तद्दूर सत्याकरितां वाङ्मय थांबून राहणार नाहीं तर
 स्वतःचें सत्य निर्माण करून कार्यभाग करून घेईल.'

येथे मला स्पष्ट सांगितलें पाहिजे कीं कलाविलासासाठीं त्याला
 जुळेल असें सत्य शोधून खिस्ती लेखकाचें चालणार नाहीं. तो

आधीं सत्य शोधील व तें सत्य अडेल तट्टू ठरलें तरी तो परवा करणार नाहीं. त्या अडेल तट्टाचा अडेलपणा संभाळून कलाविलासाचीहि पर्वा न करतां तें सत्य तो आहे तसें सांगत सुटेल. तें सत्य त्याला पटलें, त्याची तळमळ लागली, त्या तळमळीने त्याला धीट वनविलें म्हणजे कलाविलास न होतांहि तो वाङ्मय निर्माण करील. इंग्रजी वायव्यची भाषा आज आपणाला फार सुंदर वाटते, कारण सर्व इंग्रजी वाङ्मय त्या वायव्यच्या भाषेच्या वळणावर गेलें. आधीं सत्य व मग कलाविलास असें इंग्रजीच्या वावर्तात झालें. कलाविलासासाठीं अडेल तट्टू सत्य झुगारून कलाविलासापुढें मान खाली घालील असें सत्य तयार करण्याचें इंग्रजी भाषेनें मनांत आणलें नाहीं.

तेव्हां पहिल्यानें, आपली मराठी भाषा विघडलेली आहे ही कल्पना सोडून दिली, आपल्या अंगीं असलेला आत्मविश्वास वाढूं दिला व आपलें सत्य शोधून काढलें, म्हणजे वाङ्मय तयार करण्यास लागणारी पहिली सामग्री जमविली असें कोणींहि समजण्यास हरकत नाहीं. आतां खिस्ती लोकांत वाङ्मयाच्या दृष्टीनें स्वतंत्र लेखकापुढें अडचणींचे कोणते डोंगर आहेत हे आपण पाहूं. हे डोंगर ओलांडून जाण्यास आपल्या प्रतिपाद्य विषयाविषयीं लागलेली तळमळ ही फार उपयोगी पडण्यासारखी आहे. रा. सुमित्रराव मोडक, रा. दशरथराव कदम, आपलें साहित्य सेवामंडळ, रावबहादूर आठवले वगैरेंनीं कोणाच्या तोंडाकडे न पाहतां आपलीं पुस्तके स्वतः—नुकसानहि सोसून—छापून काढलीं ह्यावरून वाङ्मयावद्दल आपल्या लोकांत किती तळमळ लागून राहिली आहे हें दिसून येईल. आपल्या पुस्तकांना गिऱ्हाईक मिळविणें, तीं छापून काढणें वगैरे सर्व ह्या ग्रंथ—कारांना स्वतःच करावें लागतें हें खरोखर फार शोचनीय आहे. आमच्या पुस्तकांच्या

प्रसिद्धीच्या अडचणी

दोन प्रकारच्या आहेत. एक प्रसिद्धी संस्थांची आपसांतील भांडणे व दुसरे ग्रंथकाराबद्दल खाजगी द्वेष. नांव घेण्यासारख्या आमच्यांत ज्या प्रसिद्धी संस्था आहेत त्यांच्यांत आपसांत भांडणे आहेत असे दिसते. त्यांच्याजवळ पैसा पुष्कळ आहे. इतका आहे की मनांत आणले तर दरसाल उत्तमोत्तम ग्रंथप्रसिद्धी त्यांना करता येण्यासारखी आहे. परंतु त्यांच्या हातून एखाद दुसरेहि नांव घेण्यासारखे पुस्तक बाहेर पडण्याची मारामार पडते. वरं नवीन पुस्तके काढायची नाहीत असे त्यांचे ठरले आहे म्हणावे, तर जुनी उत्तमोत्तम पुस्तके, जीं आज अत्यंत दुर्मिळ झाली आहेत, त्यांचेहि पुनर्मुद्रण ह्यांच्या हातून होत नाही. पुनर्मुद्रणाला डोके खर्च करावे लागत नाही, लेखणीचे धड असावे लागते असे नाही किंवा भाषेचेहि ज्ञान असावे लागत नाही. पण तेवढेहि कार्य ह्या संस्था करीत नाहीत. ही शोचनीयच नव्हे तर लाजीरवाणी स्थिती आहे. ह्या संस्थांच्या नादीं न लागतां आपलीं पुस्तके आपणच प्रसिद्ध करून विकण्याचे कोणी मनांत आणल्यास त्यालाहि पायबंद घालण्यासाठीं कांहीं हरीचे लाल टपून बसलेले असतात ह्याचा मला प्रत्यक्ष अनुभव आहे. कित्येकांचा खाजगी द्वेष माझ्या स्वतःच्या ग्रंथविक्रीच्या आड आलेला आहे. एकदां माझ्या-कडे कांही खिस्ती पुस्तकविके आले. त्यांनीं सांगितले, कीं माझे बोधसुधा पुस्तक पुष्कळ लोक मागतात परंतु ते त्यांना जवळ ठेवण्यास त्यांच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यांची मनाई आहे ! ह्याचे कारण काय असे विचारतां तुमच्या— विरुद्ध आमचे अधिकारी आहेत असे स्पष्ट उत्तर देण्यांत आले ! माझ्या दुसऱ्या एका पुस्तकासंबंधीं तर मला ह्याहूनहि वाईट अनुभव नुकताच आलेला आहे. परंतु त्याचा अधिक उल्लेख सध्यांच मी करीत नाही. असले हे अनुभव वर उल्लेखलेल्या बहुतेक ग्रंथकारांनाहि आले असतील.

आणखी एक अडचण म्हणजे आम्हाला आमचे-अगदीं पूर्णपणे आमचे म्हणतां येईल-असे मराठी वर्तमानपत्र नाहीं. वर्तमानपत्रासारखी लेखक निर्माण करण्याची दुसरी शाळा नाहीं.

वाचक वर्ग

लेखक निर्माण करीत असतो. सदभिरुची असलेला वाचक वर्ग असला व त्यानें लेखकाची पाठ थोपटली म्हणजे लेखकाला आणखी मोठे पारितोषक तें काय पाहिजे ? तो विचारा तेवढ्यावरहि संतुष्ट होतो.

दृष्टीविना दृश्य करील काय

चैतन्य जें त्याविण रम्य काय

परंतु उत्तम हस्ताक्षर होण्यास तें आधीं गिरवावें लागते. तें गिरविण्यास कागद, स्लेटपाटी, नाहींतर निदान धुळीची तरी पाटी लागते. ही धुळीची पाटी म्हणजे आज आपले ज्ञानोदय पत्र आहे.

ज्ञानोदय माझ्या हातांत आल्यापासूय कित्येक विद्वानांच्या मते त्यांत भारदस्त लेख येण्याचे बंद झाले आहे. विद्वानांचा हा अभिप्राय मलाहि कबूल आहे, शिरसावंद्य आहे. पण विद्वान हे विसरतात कीं मी ज्ञानोदयाची धूळपाटी बनविली आहे; कितीतरी लेखकांना व कवींना ज्ञानोदयाच्या धूळपाटीवर अक्षर घटविण्याची संधी मिळत आहे. आतां हे कबूल आहे कीं ज्ञानोदयाचा असा उपयोग केल्यानें वाचक वर्गाचे थोडेसे नुकसान होते आहे. पण एक फूट लांबीच्या व तीन इंच रुंदीच्या तेरा स्तंभांनीं करावयाचे तरी काय काय ? भारदस्त लेखासाठीं दर आठवड्याला कमीत कमी सहा स्तंभ पाहिजेत. बाकी उरले सात. पैकीं एक स्तंभ वर्तमानसंग्रहाला दिलेच पाहिजे; नाहीं तर खेड्यापाड्यांतील वाचकांना जगांत काय चालले आहे हेहि कळणे अशक्य होईल. उरले स्तंभ सहा. एवढे सहा स्तंभ संपादकीय स्फुटांना व अग्रलेखांना गेल्यावर इतर लेखकांना काय जागा मिळणार ?

माझ्या स्वतःच्या ज्ञानाचें प्रदर्शन करण्यापेक्षां किंवा इतर भारदस्त लेखकांचे लेख मिळविण्यापेक्षां आपलें गरीबगुरीब होतकरू लेखक पुढें आणण्याचेंच माझे ध्येय असून त्याला अनुसरणें मी आपलें पवित्र कर्तव्य समजत असल्यानें आज ज्ञानोदयांत पुष्कळ अज्ञात लेखकांचे लेख प्रसिद्ध होत असतात. पुष्कळसे लेख अगदींच मूळस्वरूपांत प्रसिद्ध होत नाहींत. त्या लेखांचें मूळ स्वरूप त्यांच्या लेखकांना व मलाच केवळ माहित असतें. तीच गोष्ट पुष्कळशा कवितांची.

लिहिण्याची इच्छा किती व किती लोकांना असते हें माझे ज्ञानोदयाचें टपाल पाहणाराच्या तेव्हांच ध्यानांत येईल. कराचीपासून वेळगांवपर्यंतच्या व मुंबईपासून भंडान्यापर्यंतच्या मराठी खिस्ती लोकांना लिहिण्याची अनावर इच्छा आहे हें मी माझ्या ज्ञानोदय व बालबोधमेवा ह्या लेखनेच्छामापक यंत्रांवरून चांगलें सांगूं शकेन.

आमच्या लेखकांना व कवींना खिस्ती पत्रांच्या बाहेर दुसरें कोणी बहूतकरून आश्रय देत नाहीं. खिस्ती लोकांच्या निंदेचा एखादा लेख बाहेरचीं पत्रे छापतील, परंतु इतर लेख ते सहसा छापणार नाहींत. व त्यांत त्यांची चूक आहे असें माझे म्हणणें नाहीं. त्यांच्याजवळ तरी त्यांच्या वाचकांना नको असलेले विषय घ्या असा आग्रह कसा धरतां येईल?

पूर्णपणें मराठी वर्तमानपत्र पाहिजे. ज्ञानोदयांत मराठीला सारीं १३ कॅलमें दिलेली आहेत. संपादकाला दोन गोष्टी कराव्या लागतात. लेखकाला उत्तेजन द्यावें लागतें व वाचकांचे हितहि डोळ्यांपुढें ठेवावें लागतें. वाचकांचे हित डोळ्यापुढें ठेवायाचें म्हणजे लेखकांना उत्तेजन देण्याचें काम संपादकानें अजिबात बंद ठेवले पाहिजे व फक्त उत्तमोत्तम लेखक मिळवून ते छापले पाहिजेत. पण तें मिळणें, जोपर्यंत लेखक तयार करायचे काम संपादकाला करायचे असेल तोपर्यंत शक्य नाहीं.

कारण भारदस्त लेखक आमच्या ह्या लेखकशाळेंतील विगारींतील किंवा पहिलींतील मुलांबरोबर बसण्यास तयार होणार नाहींत. दुसरी अडचण म्हणजे भारदस्त लेखांच्या अभावी वर्गणीदार वाढत नाहींत. वर्गणीदार वाढले नाहींत म्हणजे, जाहिरातदार मिळणें शक्य नाहीं. म्हणजे वर्गणीचें व जाहिरातीचें उत्पन्न घटलें. तें घटलें म्हणजे भारदस्त व अभ्यासित लेख लिहिणारांना मोबदल्याचें मधाचें वाट लावतां येणें शक्य नाहीं.

क्लिंस्कर मासिकांत भारदस्त लेख येतात. कारण लेखकांस मोबदला देण्यांत येतो. लेखकांना मोबदला देण्यांत येतो कारण उत्पन्न फार चांगले आहे. उत्पन्न फार चांगलें कारण वाचकांची संख्या एक लाखाहून अधिक आहे. वाचकांची संख्या एक लाख म्हणून जाहिरातदारांची गर्दी होते. व वाचक व जाहिरातदार मासिकास इतकें उत्पन्न करून देतात कीं उत्तमोत्तम लेखकांना आपला अमोघ्य वेळ खर्च करण्यास सवड काढावी लागते, कारण त्या वेळावद्दल त्यांना मोबदला मिळतो.

आपल्याकडे ही स्थिती कधीं उत्पन्न होईल किंवा नाहीं सांगतां येत नाहीं. महाराष्ट्रीय खिस्ती लोकांसाठीं ज्ञानोदय तरी पूर्ण मराठी होण्यास पाहिजे किंवा दुसरें एखादें पूर्ण मराठी साप्ताहिक निघण्यास पाहिजे. परंतु ज्ञानोदय जिवंत असेपर्यंत दुसऱ्या साप्ताहिकाला जागा नाहीं हेंहि तितकेंच खात्रीपूर्वक म्हणतां येईल. कारण ज्ञानोदयामागे ९० वर्षांचा इतिहास आहे, ज्ञानोदयामागे पैसा आहे व ज्ञानोदयाचें कोड-कौतुक करणाऱ्या मिशनरूपी सहा मावशा त्याच्या पाठीशीं आहेत.

आजपर्यंत खिस्ती नागरीक, समाजादर्श, मेसेज वगैरे पत्रांचा व मासिकांचा जन्म उत्कर्ष व लय होऊन समाजाची फारा दिवसांची ही मूक इच्छा त्यांनीं बोलून दाखविली. डॉ. हिवाळे ह्यांचें खिस्ती लोक-

शिक्षण हें मासीकहि हेंच सांगतें. हें मासिक पूर्ण जोमांत चालून चिरायु होवो असें मी इच्छितो. परंतु सध्यांच्या स्थितींत ज्ञानोदय हेंच पत्र आपण आपलें केलें पाहिजे. तसें करणें आपल्या हातांत आहे. ज्ञानोदयाच्या ज्या सहा मावशा आहेत त्यांच्या मुलावाळांनीं ओरड केली पाहिजे कीं, आम्हाला केवळ मराठीच पत्र पाहिजे. ज्ञानोदय पूर्ण मराठी झालें व त्याला १३ ऐवजीं २६ कॉलमें मिळूं लागलीं म्हणजे वर सांगितलेली, सध्यां जी अडचण संपादकाला वाटते ती दूर होऊन त्याला भारदस्त लेख मिळवितां येतील व त्याचवेळेस लेखकहि तयार करण्याचें काम पूर्वीप्रमाणें सुरळितपणें चालवितां येईल. आपली मागणी इतकी योग्य आहे कीं तो मान्य करणें मिशनांना भागच पडेल. मात्र ती योग्य-प्रकारें, अगदीं नेटानें व सुव्यवस्थित रीतीनें केली पाहिजे.

आपल्याला ही गरज पटली तर आपण आपलें म्हणणें खरें करूं. आतां वेळ अशी आली आहे कीं मिशनांचे आईपण व मिशनरींचें बापपण आपण झुगारून दिलें पाहिजे. आपलें आपलेंपण आपणच बनविलें पाहिजे. वर्षानुवर्षे आपलें दाईपण दुसऱ्यांनां करूं देणें म्हणजे आपला नादानपणा व्यक्त करण्यासारखें आहे. कोणीहि स्वाभिमानी माणूस किंवा कोणताहि स्वाभिमानी समाज ही चूक ध्यानांत येतांच परकी पांगुळगाडे सोडून देईल. तो पडेल पण स्वतःच्या पायांवर उभा राहतांना पडेल व पडतां पडतांच हळूहळू न पडण्याचेंहि शिकेल.

आमच्यांतील पुष्कळसे लोक मिशनचे नोकर आहेत. मिशनरी हे त्यांचे धनी आहेत. इतर धन्यापेक्षां हे धनी पुष्कळ गोष्टींनीं चांगले असतील. त्यांचे धनीपण प्रेमळ आईबापाच्यासारखें असेल. आपलीं बाळे कशीं वागतात, काय करतात, काय वाचतात इकडे त्यांचें बारीक लक्ष्य असेल. त्यांचा हेतुहि अगदीं शुद्ध असेल. परंतु शुद्ध हेतूनें व अगदीं प्रेमानें एखादी आई आपल्या मुलाला सदांचेच बाळंत्यांत गुंडाळून ठेवू

लागली तर तें किती हास्यास्पद होईल !

आपल्या लोकांच्या हातांत चांगल्या तऱ्हेचें मराठी वाङ्मय पडावें ही सदीच्छा कोणीहि वाखाणील. परंतु चांगल्या तऱ्हेचें वाङ्मय नाही अशा कल्पनेने आपणच तें देणें व आपल्या लोकांना स्वतः तें निर्माण करूं देण्याच्या मार्गांत अप्रत्यक्षरीतीने अडथळे उत्पन्न करणें ह्याला मात्र कोणी योग्य म्हणणार नाही.

माझे म्हणणें कांहीं उदाहरणें देऊन मी आणखी थोडें स्पष्ट करतो.

पुष्कळसे मिशनरी आपल्या लॅंग्वेजस्कूलच्या दोन परीक्षांपलीकडे मराठी वाचण्याच्या भानगडींत पडत नाहीत. जे कित्येक वाचतात तें अगदीं वरवर व कामापुरतें. ह्यामुळे एखाद्या मराठी पुस्तकाची किंमत ठरवायाची झाली तर त्यांना वरवरच्या गोष्टींवरून ती ठरवावी लागते. किंवा त्यांच्यातील जे कित्येक शहाणे ठरलेले असतात त्यांच्या मतानें ती ठरवावी लागते. ह्या शहाण्यांच्याबद्दल थोडा वेळानें अधिक विस्तारानें मी सांगेन. आधीं वरवरच्या गोष्टींवरून मिशनरींच्या दृष्टीनें वाङ्मयाची किंमत कशी ठरते ह्याचा एक अनुभव मला नुकताच आला आहे तो सांगतो.

माझ्या जातककथा पुस्तकावर गौतमबुद्धाचें चित्र आहे. एवढ्या-साठीं एका मिशनरी मडमेनें त्या पुस्तकाला आश्रय देण्याचें टाळलें ! लेखकाचें नांवहि कित्येक वेळला ह्या प्रकारच्या मिशनरींच्या आश्रयाच्या आड आलेलें आहे.

मराठी तेवढे वाईट, असाहि क्वचित् कांहीं मिशनरींचा समज झालेला दिसतो. असे मिशनरी फारच थोडे आहेत परंतु ते आहेत ह्यांत शंका नाही. नागपुरास मी कॉलेजमध्ये असतांना एक दृश्य पाहिलें. तें मी कधीं विसरणार नाही. एक विद्यार्थी मराठी पुस्तक वाचीत बसला होता.

कॉलेजच एक अधिकारी—हे आतां दिवंगत झाले आहेत—तेथे आले. ह्या विद्यार्थ्यांच्या हातांत मराठी पुस्तक पाहतांच साहेब मजकूर इतके गरम झाले कीं मागचापुढचा कांहीं विचार न करतां त्यांनीं त्याला आडवा तिडवा बडाविण्यास सुरुवात केली. पुढें ती स्कॉटची मराठींत उतरलेली एक कादंबरी आहे असे समजल्यावर प्रिन्सिपाल साहेब शांत झाले व त्यांनीं आपली दिलगिरीहि ताबडतोब व्यक्त केली. ह्यांत विद्यार्थ्यांला मारलें ही गोष्ट जरी वाजूला ठेवली तरी मराठीबद्दल जो तिटकारा त्या कृत्याने त्यांनीं दाखविला तो खरोखरच निषेधार्ह आहे.

एका अतिशय उत्तम मराठी बोलणाऱ्या व लिहिणाऱ्या मिशनरी बाईशीं माझा एकदां मराठी नाटकासंबंधी मोठा कडाक्याचा वाद झाला. ह्या बाईच्या मराठी भाषाविषयक ज्ञानासंबंधी कोणाला कांहीं बोलणें शक्य नव्हतें इतके तें उत्तम आहे. मात्र त्यावेळेपर्यंत त्यांनीं एकहि मराठी नाटक वाचलेलें नव्हतें. तरी मराठी नाटकांत फाजीलपणा फार असतो हें म्हणण्यास त्यांनीं कमी केले नाहीं. मीं त्यांना सांगितलें शेक्सपीअरच्या अथलॉ किंवा हॅम्लेट नाटकांत कित्येक ठिकाणीं जो फाजीलपणा दिसून येतो त्याच्या शतांशानेहि आमच्या नाटकांत तो सांपडणार नाहीं. शेवटीं माझ्या अग्रहाला 'बळी पडून' त्यांनीं गडकऱ्यांचें पुण्यप्रभाव नाटक वाचलें तेव्हां त्यांची मराठी नाटकासंबंधी दृष्टी निवळली.

परंतु असल्या तऱ्हेनें आपला विरोध उघडपणें दाखविणारी मंडळी बरी. त्यांना तोंड देणें अवघड नसतें. शिवाय हीं माणसें प्रामाणिक असल्यानें त्यांचो नीटशी समजूत केल्यावर तुमचीहि वाजू तितक्याच आपलेपणानें हीं ओढून धरतील. खिस्ती वाङ्मयाला खरें भय असतें तें शहाण्यांचें. ह्या शहाण्यांना खरोखर मराठीचें ज्ञान असतें अगदीं बेताचेंच परंतु तें पुष्कळ आहे असें दाखविण्याची हातोटी त्यांना चांगली साधलेली असतें. शंभरांत असा एकच शहाणा सांपडेल. कधीं कधीं हे

प्रमाण त्याच्याहूनहि कमीच पडेल. पण इतर मिनशरी अशा शहाण्यांच्याच मताला फार महत्व देतात. शहाण्यांनाहि आपला बोज कायम ठेवायाच असल्याने प्रत्येक बाबतीत मत द्यावयाचें असतें. पुष्कळदा मत दिल्या- नंतर तें चूक आहे असे लक्ष्यांत आलें तरी पुन्हां तोच बोज आडवा येतो व तो संभाळण्यासाठी त्यांना जुन्याच मताला टेंकू कुवड्या शोधित वसावें लागतें. असे हे शहाणे मिशनरींमध्ये असतात तसेच हिंदी खिस्ती लोकांतहि असतात. ज्यांना मराठीचें कांहीं ज्ञान आहे त्यांना ह्या शहा- ण्यांचें शहाणपण उंटावर मिरवत असलेले दिसले तरी मराठी वाङ्मयाची किंमत दुसऱ्याच्या मतावरून ठरविणाऱ्या बहुसंख्याक मिशनरीला ते त्या स्वरूपांत दिसून येत नाहीं. राम गणेश गडकरी ह्यांच्या विनोदावर एक टीकात्मक पुस्तक लिहिण्यांत आलेलें आहे. त्या पुस्तकांत विनोदाची एकहि ओळ नाहीं. परंतु एका शहाण्याने ह्या पुस्तकावर असा शेर दिला कीं Gadkaryancha Vinod is not a sufficiently serious or high class Marathi book, being more or less humorous.' वरील विधान किती असत्य व हास्यास्पद आहे हें एखादा शाळेंत जाणारा विद्यार्थीहि सांगूं शकेल. पुस्तक न वाचतां मत ठोकून देण्याच्या धाट्यांचा हा एक उत्तम नमुना आहे. 'गडकऱ्यांचा विनोद' हें पुस्तक विनोदी नसून टीकात्मक आहे हें माहीत नसल्याने पुस्तकाच्या नुसत्या नांवांने फसून गृहस्थानें हें जें मत दिलें आहे त्याने मात्र बराच विनोद उत्पन्न झाला आहे. मराठी पुस्तकांची नुसती तोंड ओळख जरी ह्या गृहस्थाना असती तरी त्यांना गडकऱ्यांचा विनोद 'संपूर्ण बाळकराम' नांवाच्या पुस्तकांत आहे हें समजलें असतें. शिवाय ज्या गडकऱ्यांच्या विनोदाला तो इंग्रजींत रूपान्तरित केल्यास, त्याहि वाङ्मयांत अग्रस्थान मिळालें असतें त्यावर एका साहेबानें Not high class Marathi

असा शेर देणें म्हणजे नुसतें स्वतःचें अज्ञान प्रगट करणें नसून मराठी वाङ्मयाचा अपमान करणें आहे. ह्या साहेबांना ज्या मानानें मराठी येते त्या मानानें आमच्या एखाद्या हायस्कूलमधल्या विद्यार्थ्याला इंग्रजी येते. असल्या एखाद्या विद्यार्थ्यानें मार्कट्वेनवर लाथा झाडल्या तर तें किती हास्यास्पद होईल? ह्याच गृहस्थानें आपल्या साहित्य सेवा मंडळानें प्रसिद्ध केलेल्या मराठी खिस्ती वाङ्मयाच्या इतिहासाला 'Serappy' म्हटलें आहे. तसेंच वामन मल्हार जोशी व श्रीपाद कृष्ण कोल्हटकर ह्यांच्या अध्यक्षीय भाषनांना 'are not of sufficiently permanant value' म्हटलें आहे! वर दिलेले मत ऐकून आपण हसाल. मलाहि हसूं येतें. पण ही कीव करण्यासारखी गोष्ट असली तरी आपल्या वाङ्मयवृद्धीच्या आड येणारी ही मोठी धोंड आहे हेहि विसरतां कामां नये. कांहीं कांहीं वेळेला ह्या किल्ल्या कशा फिरतात व कोठें फिरतात तें आपल्याला कळत नाही. आपण तेवढीं कुळपें बंद झालेली पाहतों. अशाच एका किल्ल्याचा नमुना हा आहे. एखादें वेळेस हीच किल्ली आणखी फिरून माझें हें भाषणच मिशनरींच्या कानापर्यंत न जाण्याची व्यवस्था व्हावयाची. तेवढ्याचसाठीं मी अध्यक्षपदावरून ह्या विषयाचा एवढा गोंगाट करित आहे. माझ्या ह्या किकाळ्यांतील एखादी जरी किकाळी बहुजन मिशनरी समाजाच्या कानांवर गेली व ज्यांच्या मताला आपण एवढा मान देतो त्यांच्यापैकीं कित्येकांनीं वाङ्मयाचें नुसतें कातडें पांघरलेलें आहे एवढें जरी त्यांच्या ध्यानांत आलें तरी पुरें.

वरील विवेचनावरून असा मात्र कोणी समज करून घेऊं नये कीं सर्वच मिशनरी वर्गाचा मराठी वाङ्मयाच्या वाढीला विरोध आहे. आमच्यांत रेवरेंड डॉक्टर मॅकिनकल, रेवरेंड आर. बी. डगलस, रेवरेंड फादर विन्सलो, रेवरेंड डॉक्टर ई. फेअरवॅक, रेवरेंड विशप अँकलंड,

डॉ. एमेलीवाई विसेल ह्यांच्यासारखा मराठी भाषा समजणारी व मराठी भाषेची मनापासून कळकळ वाळगणारी मंडळी आहे.

पैशाच्या दृष्टीने मराठी वाङ्मयाला साह्य करणारी मिशनरी मंडळीहि पुष्कळ आहे. मिस पिर्कीन, मिसेस एच् फेअरबँक, मिस फाउलर वगैरे मिशनरी स्त्रियांनी स्वतः वाङ्मयांत भर घातलेला नसला तरी पैशाच्या दृष्टीने स्वतःची अडचण सोसून मराठी वाङ्मयाला मदत केलेली मला प्रत्यक्ष ठाऊक आहे. डॉ. एमेलीवाई विसेल ह्यांनी तर पुष्कळ वेळेला पुस्तके खरेदी करण्यांत व तीं खिस्ती मुलांना वाटण्यांत स्वतःच्या पैशाच्या पाकीटाला कधीहि न शिवतां येण्यासारखीं मोठमोठालीं भोके पाडून घेतलीं आहेत.

प. वा. रे. डॉ. अँवट ह्यांनी आपल्या संपत्तीचा जवळ जवळ निमा भाग मराठी साहित्याच्या पायांवर वाहिला. असल्या मिशनरींची आठवण झाली म्हणजे आरंभी सांगितलेल्या दोनचार खड्यांची काहीं क्षिती वाटत नाही. न चावतां ते गिळून टाकावे झाले, असे वाटते. पण हे खडे आहेत एवढी तरी जाणीव आमच्या मिशनरींनी जागी ठेवावी.

नुकतेच मला दंडावेडी आडावेडी वगैरे शब्द पुष्कळ ऐकण्यास मिळाले आहेत. मराठी खिस्ती वाङ्मयाच्या वाढीच्या वावर्तीत ज्या दंडावेड्या व आडावेड्या आहेत त्यांचा उल्लेख वर केला आहेत.

पुन्हां व शेवटचे मला सांगायचे की आपल्या सत्याविषयी आपली पूर्ण खात्री झाली म्हणजे ह्या वेड्या तयातट तोडून टाकण्याचे सामर्थ्य आपल्याला आपल्या अंगी आणतां येणार आहे. मात्र आईचे आपल्या वाळावर जेवढे व जसे प्रेम असते तेवढे व तसे आपले आपल्या प्रतिपाद्य विषयावर प्रेम असले पाहिजे.

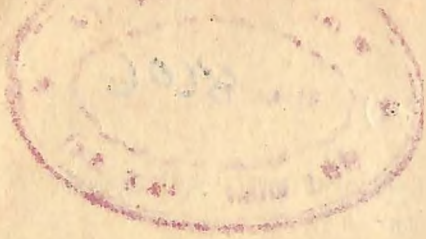
मी पुष्कळ वर्षे शिक्षकांचे काम केले असल्याने माझा मूळस्वाभाव

काहीं अजून जात नाही. शेवटी माझ्या विषयाचा पुन्हा एकदां थोडक्यांत सारांश दिल्याखेरीज माझे समाधान होणार नाही.

आपल्याला आपल्या अध्ययनावर आतां संतुष्ट रहायाचें नाही. आपल्याला स्वतः वाङ्मय निर्माण करायाचें आहे. हें निर्माण करण्या-आधीं खिस्ती लोकांची मराठी भाषा विघडली आहे असा जो डांगोरा पिटण्यांत येत आहे तिकडे दुर्लक्ष्य करून—ती समजूत खोटी आहे हें मनाला निश्चयानें सांगून आत्मविश्वास वाढवायाचा आहे. हें झाल्यानंतर आपण आपलें सत्य शोधून काढलें पाहिजे. सत्याला आपल्या बुद्धीने शोधून, तें हृदयाला पटलें व सदसद्विवेकानें तें 'पास' केले म्हणजे त्याच्याविषयीं इतकें प्रेम वाटूं लागत कीं आपण तें पुढें मांडण्यास यत्किंचित्ही कचरणार नाही. असें हें सत्य पुढें मांडायाचें ही आपली पहिली कामगिरी. ती करित असतां कलाविकास आपोआप होत जाईल. आपल्या मार्गांत घरच्या व बाहेरच्या अहंत तेवढ्या अडचणी दूर सारण्याचें आपल्याला सामर्थ्य प्राप्त होईल असा भरंवसा आपण बाळगला पाहिजे.

आपली जन्मभूमि अंतीं जगाचें गुरुस्थान मिळविणार आहे हें आपल्या कविरायाचें भविष्य आपल्याला आपल्या डोळ्यापुढें देण्यास मी विनविणार आहे. व आपल्या जन्मभूमिला तें स्थान मिळवून देण्यांत आपलाहि हात असणार आहे.

तुझ्या महोदार सारस्वताच्या महासागरीचा जरी मीन मी झालों, तरी गे तृषा मन्मनाची कधींही कधींही होणें कमी आई ! गुरुस्थान अन्तीं जगाचें तुझें ! यांत शङ्कन कांहीं जरी सामर्थ्य नाहीं तुझ्या आर्यभूमी, तसें पाहिलें मीं व कोठें तरी.

REFB-110-203

REFBK-0004808